

Född i Tillinge år 1890

En intervju med Johan Valfrid Krook

PER TORSNER

Johan Valfrid Krook, född i ett soldattorp på Vappa gård i Tillinge socken utanför Enköping 1890, har under hela sitt liv bott och arbetat i Enköpingstrakten. Han har minnen och berättelser som omspannar ett drygt århundrade. Kristallklara minnen och exakta berättelser. Johan Valfrid blev tidigt engagerad i fackföreningsrörelsen. Var och är fortfarande socialdemokrat. Började arbeta som lantarbetare, fortsatte senare som murare till pensioneringen.

Följande intervju gjordes vid ett par olika tillfällen under hösten 1979. Den är en av de omkring 10 liknande intervjuer som gjordes i Uppsala läns landstings kulturnämnds regi under hösten 1979 och våren 1980. Intervjuerna spelades in på band.

Intervjun med Johan Valfrid Krook är inte ordagrant återgiven utan bearbetad från talspråk till ett mera sammanhängande och förståeligt språk. Vissa avsnitt i det ursprungliga intervjumaterialet är här utelämnade.

Jag är född på Vappa gård i soldatstugan (Krooks stuga) där. Min far var soldat för Vappa gård. Det fanns två soldater och en dragon på Vappa men det var bara min far som var anställd som soldat på Vappa gård. Den andra soldaten och dragonen tjänstgjorde både för Vappa gård och Vappa by. Dragonen hette Vall och den andra soldaten hette Svärd. Jag var enda barnet men soldaten Svärd han hade sju barn. Det var vanligt med många barn. Statarna på den tiden kunde ha ända upp till fjorton, femton barn. Det såg ut som en bättre lagård när man kom in.

En gång om året gjorde pappa övning. Först var det fjorton dagar när han var yngre. Sedan blev varje repetitionsmöte en månad. Han var född 1859 och blev indelt soldat när han var drygt 20 år.

Bild 1. Johan Valfrid Krook, född i Tillinge 1890. Foto Michael Mc Lain 1980.

När jag hade slutat skolan och gått och läst då började jag jobba på Vappa gård. Där jobbade jag till 1912. Vi började 7 och slutade 7. I början hade jag bara 1 och 25 om dagen. Dom andra arbetarna och soldaterna hade 2 kronor. När jag blev äldre då fick jag göra samma arbete som dom andra men jag fick bara 1 och 75 om dagen.

Det var samma ägare till både Haga och Vappa på den tiden. Det var ett bolag som bodde i Stockholm. Det var en som hette Tiblin som var inspektör. Han skötte både Vappa och Haga. Till Haga hörde tegelbruket också. Det gick slut för ägarna till både Haga och Vappa och då köpte det där bolaget in båda gårdarna. Så tog dom den här inspektorn

som hette Tiblin. Han skötte båda gårdarna och åkte omkring i en trilla på gårderna och tittade över att folk arbetade. Såg Tiblin någon som inte arbetade tillräckligt hastigt, då skällde Tiblin ner honom.

Tiblin var så tjock att han aldrig såg sina fötter.

Jag hade en kamrat som hette Ture. Han hade tretton syskon och dom bodde på Vappalöt. Nybo hette stället. Vi hade sällskap till skolan. Vi gick i Tillinge skola. Det var en halvmil att gå. Vi gick över alla lötarna mellan Vappa och Tillinge kyrka. Skulle man gå vägen runt åt Vappa by, då var det nästan en mil att gå.

Vi började klockan 8 och slutade klockan 4. Vi hade en magister som hette Hansson. Han var väldigt kvick med rotting, pekpinne och händer. Han slog ibland med flata handen så att det smällde när han slog till. Det var smällar dagligen. Han förstörde mitt öra så jag har aldrig hört så bra på det örat. Han ställde upp mig framför sig och ställde en fråga. Så sade han: "Svara din slyngel, svara meddetsamma, annars kommer det en orre här." Jag blev nervös när han stod där och höttade. "Nu kommer orren snart. Nu är orren här." Då slog han till på örat och jag for som en kägelkung i golvet. Blodet började rinna ur örat och jag hör inte bra än idag på det örat. Flickorna slog han inte, dom luggade han. En annan lärare som vi hade var också flink med rottingen. Han gav sig på någon i bänkarna ibland. Då kunde man få ett slag i förbifarten fast man inte skulle ha det. Så var det med skolgången på den tiden.

Ibland var det högt med snö. När det var riktigt svårt på morgnarna gick soldaterna före. Då var det meningen att vi skulle gå i deras fotspår men dom tog lite för långa steg. Vi var inte så långt "klyvna" så att vi kunde gå i samma spår. Rätt över sju lötar fick vi gå. Det var klivstötter över gärdesgårdarna. Vi måste gå senast klockan sex, ibland tidigare, när det var riktigt dåligt väder, för att komma fram till skolan i tid.

En gång när Ture kom och skulle hämta mig så var det 20 grader kallt. Ture han grinade och jag frågade. "Vad är det åt dig?" "Aj mina fötter, jag känner ingenting." "Gå in och ta av dig skorna." sade min mamma. Fötterna var vita och mamma tog fram ylle och gned fötterna med. På så sätt fick hon igång blodcirkulationen igen. Sedan gick vi till skolan. När vi kom fram så fick vi skällning för att vi kom för sent.

På den tiden fick vi städa skolan. Vi flyttade undan bänkarna, sopade och gjorde rent. Fyra elever i taget skulle göra det. Det gick i tur och

ordning. Vi fick elda och sköta kaminen också. Det kallades för att man hade vakten och då skulle man lägga in kol i kaminen.

Vi satt fyra i varje bänk. Två flickor och två pojkar. Det var fyra klasser och dom undervisades samtidigt. Det var två rader med bänkar och så var det en mittgång och gång på sidorna. Det fanns bänkar på sidorna också och där satt vi vanligen och åt eller också satt vi i bänken när vi åt middag. Vi hade matsäck med oss, inlindad i papper. Var det riktigt gott ställt hade man en skolväska med två fack. I det ena hade man böckerna och i det andra matsäcken. Jag hade en släkting som var skomakare och han gjorde en sådan där skolväska med två fack åt mig. Matsäcken var bara smörgås. En torr smörgås, möjligen en flaska mjölk. Det var hela middagen det.

När jag var fem år fick jag gå med kaffe till min far när han arbetade ute på åkrarna. Det fanns inga termosflaskor på den tiden utan man fick ha en kvartersbutelj och lindade en strumpa runt och sedan papper ovanpå det. Sedan fick jag gå ut på ägorna med det där. Jag började springa ner till ån och meta också innan jag började skolan. Jag var väl inte mer än en fem, sex år då. Det var en bra bit från Vappa och ner till ån. Då var det alltid någon av dom där Nybougarna med, dom som var 14. Det var alltid någon som var ledig.

Jag lärde mig läsa innan jag kom i skolan. Farsan han började med Enköpingsposten med dom stora bokstäverna. Först lärde han mig vad bokstäverna hette och så småningom lärde han mig att läsa.

Jag var med och bildade Åsunda socialdemokratiska ungdomsklubb. Vi höll till vid prästgården i Svinnegarn. Det var pastor Spak, socialistprästen som han kallades, som var präst där då. Han var socialdemokrat och tyckte att arbetarna skulle organisera sig. Bönderna var arga på det där. Dom kallade oss socialisdjävlar och allt möjligt. Jag minns en gång när jag stod och delade ut valsedlar vid Tillinge skola. Då kom det en bonde fram till mig:

– Hör du du, socialisdjävvel . . . och så spottade han mig mitt i ansiktet.

– Ja, man kan ju inte fordra att du ska vara så bildad, för du säger ju själv att du är en bonddjävvel, eller sa du inte det?

– Här är en valsedel, var så god, sade jag.

Då tog han valsedeln rev söner den i små bitar och kastade i ansiktet på mig.

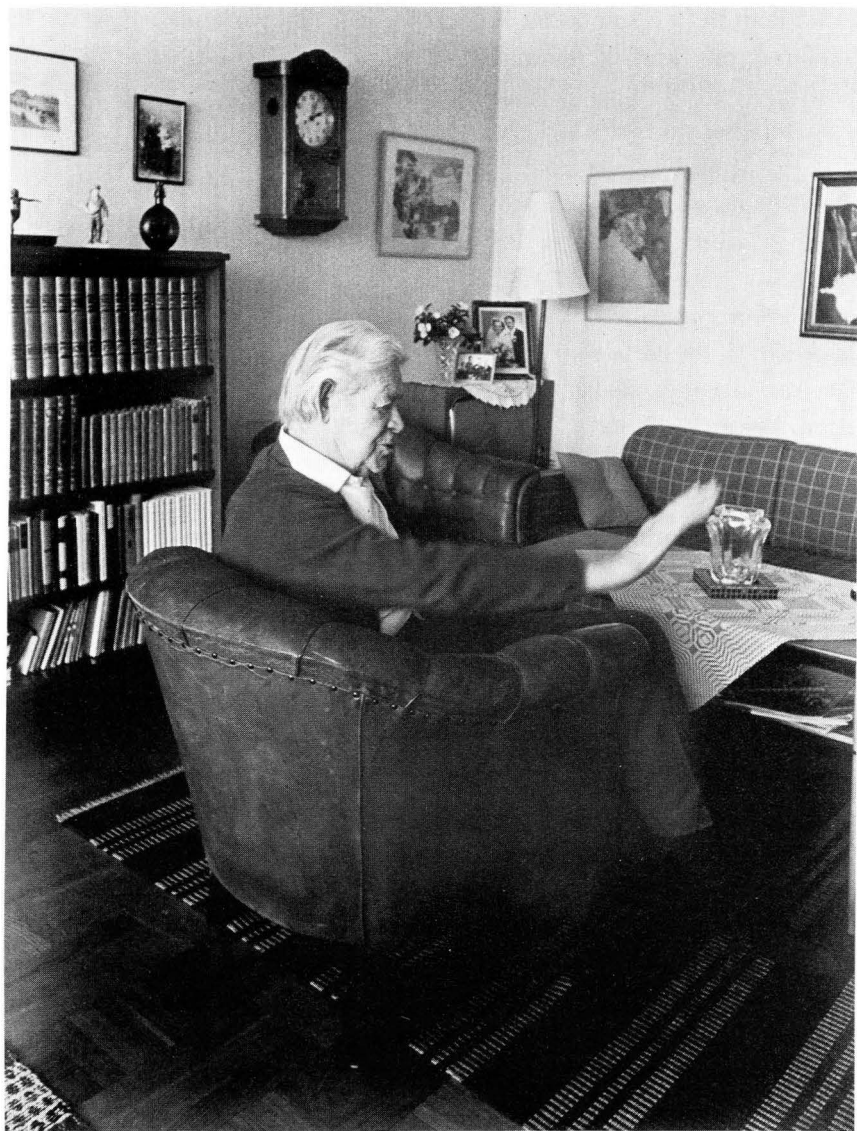

Bild 2. Johan Valfrid Krook i sitt hem i Enköping. Foto Michael Mc Lain 1980.

Socialistdjävel, skrek han igen.

Till slut var det en ring av bönder runt mig och alla skällde. Det var frågan om det skulle komma till handgripligheter.

– Den där djäveln skulle vi ta och spöa upp, menade den ena.

Då kom det en som hette Lindström och han var smed. Han var en axelbred och kraftig människa. Han var lite låghalt men förfärligt kraftig.

– Behöver du hjälp, sade han.

– Ja, jag ska väl inte tro det, sade jag.

– Annars skulle jag kunna hjälpa dig, sade han.

Då gick dom allihop. Då blev det tyst på plan.

Jag var inte mer än 17 eller 18 år när det där hände. Det var 1907 eller 1908. Per-Albin Hansson var väldigt populär på den tiden. Han hade skrivit ett häfte som hette "Ner med den frivilliga skytterörelsen". Det var ju roligt därför att han blev försvarsminister en gång längre fram. Jag gick och delade ut det där häftet på en av skytteföreningens fester. Det måste man göra med en jäkla fart. När jag hade delat ut skriften så var det till att hoppa upp på cykeln och ge sig iväg fort som sjutton. Hade dom fått tag på mig så hade jag fått smörj.

– Vart tog den fan vägen? hörde jag att dom skrek.

Det gällde att ha cykeln stående på ett ställe där det var lätt att hoppa upp på den så att man kom iväg snabbt.

Många bönder och deras söner var med i skytteföreningen. På mötena övade dom sig att skjuta. Dom var försvarsvänliga. Många av dom var med i bondetåget 1914.

1905 stod min far på Polacksbacken i Uppsala och slipade bajonetter. Det var när unionstvisten mellan Sverige och Norge var. Man trodde att det skulle bli krig då. Alla gick i spänning. Sverige hade inte haft krig sedan 1808, så det var klart att det pratades mycket. Det var i var mans mun. Det minns jag som pojke.

– Ska det bli krig? Åh herre gud det kan väl inte inträffa när vi har haft fred så länge!

En del grät nästan och dom tänkte väl att först blir dom stamanställda inkallade och sedan blir dom andra inkallade undan för undan. Den fasta krigshären skulle bli inkallad först, däribland min far. Det stod om unionskrisen i varenda tidning. Jag var 15 år då. Det var samma år som jag gick och läste. Så fick man höra i skolan om det där också. Magistern pratade om unionskrisen.

På den här tiden gick det omkring ryska sågfilare på landsbygden. Dom gick och filade upp sågar. Jag läste om dom i tidningarna. Jag såg aldrig några men dom trodde att det var ryska spioner. Jag tror att dom

Bild 3. Johan Valfrid Krook framför ett foto från 1900-talets början av barndomshemmet i Tillinge med föräldrarna och honom själv. Foto Michael Mc Lain 1980.

blev förhörda av polismyndigheterna men jag vet inte om det var någon som blev fast.

Luffare kom det ibland, det var gott om luffare. Det var många som låg kvar hos oss. På sommaren gick det bra att ligga i höladan men på vintern fick dom ligga på ett sofflock mitt på golvet. Löss hade dom med sig. Det var inte lusfritt på den tiden. Vi hade bara ett kök och ett litet rum. Det var öppen spis i stugan.

Öppen spis hade vi ända tills min far gick och köpte järnspis. Han fick mjölkbudet att ta hem den till gården och sedan bar han den på ryggen från gården och hem. Han bilade upp och satte in järnspisen. Det blev någonting helt annat än att ha öppen spis.

På vintermorgnarna kunde det hända att min mamma fick sopa dån ett par skyfflar snö som hade yrt in om det hade snöat. Golvet låg direkt på jorden och det var breda springor mellan golvplankorna. Jag kylde fötterna där när jag var liten. Det var dåliga bostäder.

Öppna spisen och senare järnspisen var enda uppvärmningen. På kvällen skulle man skjuta spjället. Det var svårt att skjuta det så att det inte osade in. Ibland hände det att man sköt spjället för tidigt. Då började man bli dåsig i huvudet.

– Nu har du stängt spjället för tidigt skrek morsan och farsan.

Då fick man springa upp och öppna spjället lite. Det kändes med detsamma om det var os.

När jag var sex år började pappa med biodling. Vi hade upp till 40 samhällen ett tag. Det var mycket arbete att se efter dom. Så småningom fick jag hjälpa till med allting vad det gällde biodlingen. I början var jag rädd för att bli stungen men vi hade skyddshattar med nät och till sist blev man "stickfast". Det gjorde ingenting att man blev stungen det svullnade inte ens.

Mamma vävde kolossalt mycket. Hon vävde allt möjligt. Handdukar, näsdukar, lakan och trasmattor. Hon var uppe så fort det dagades, klockan tre på morgnarna ibland när det var den tiden. Då började hon slå i den där vävstolen. Hon höll på sent på kvällarna också. Hon var alldeles omöjlig. Sedan gick min mormor och sålde.

Min mormor, jag, mor och far låg tillsammans. Det var ju bara ett kök i stugan. Min mor hade jämnt sjå att sköta mormor på sista tiden. Hon hade andtäppa som man sade på den tiden, numera kallas det för astma. Hon fick lungsot på sista ändan. Vi låg fortfarande i samma rum. Hon hostade upp lungorna undan för undan. På den tiden var det inte

så noga med hygien. Vi blev inte smittade i alla fall. Mormor levde tills hon var 76.

Mitt stora intresse när jag var ung var att skjuta. Min far var jägare och när jag fyllde 12 köpte han ett salongsgevär åt mig. Sedan var det att skjuta stup i ett. Jag sköt på allting som rörde sig, utom folk förstås.

Far jagade huvudsakligen räv. Det var mest betalt för dom skinnen. Ibland sköt han hare och ibland orre eller tjäder.

Min far fick skjuta änder så mycket han ville. Han gick ända in i oktober månad, när det nästan började frysa på. Då kunde han gå på botten med vatten ända upp under armarna och skjuta änder i Svinne-garnsviken. Det var långgrunnt där och mycket vass, där går änderna. Sedan gick han hem. Lika våt var han jämt. Det gjorde han många gånger. Han blev aldrig förkyld. Han var nog gjord av järn tror jag.

Han jagade räv också. En gång hade han sex rävskind som han gick på distingsmarknaden i Uppsala med och fick ända upp till 100 kronor styck för dom. Det var modernt med sådana där rävboor på den tiden. Räv kan man inte skjuta när som helst. Det ska man göra när skinnets är som bäst. Ludden är finast mitt i vintern. En gång sköt han två rävar nästan samtidigt. Han hade dubbelbössa och sköt först den ena räven med det ena skottet och sedan med detsamma efter den andra räven med det andra skottet. Dom föll så nära varandra att när han hade tagit upp den ena så behövde han bara vända på sig och ta upp den andra. Han var styv skytt. Det stod i tidningen om honom. Mästerskytt stod det. Han hade en vanlig Husqvarna dubbelbössa, en hagelbössa, 12-kalibers. Han var en verkligt styv skytt. En morgon gick han ner till ångbåten med 18 änder, klockan var fem på morgonen. Styrmannen på Enköping II sålde åt honom i Stockholm. Där fick han mera betalt än om han hade sålt dom i Enköping. Det var svårare att sälja i Enköping också. Han åkte inte med till Stockholm själv mer än någon enstaka gång. Det var för dyrbart. Han skulle ju gå i herrgården.

Det var många lustresor med ångbåt på den tiden. Enköping I och Enköping II hade lustresor till Eskilstuna, Södertälje och Strängnäs. Det kostade 1,50 ungefär. Dom startade klockan 5 på morgonen och kom hem på kvällen. Det gick två ångbåtar i ständig trafik mellan Enköping och Stockholm. Då stannade dom vid alla bryggor och tog ombord allt möjligt som skulle till Stockholm. Det var mjölkflaskor, kreatur och

grönsaker. Potatis och bönor och folk förstås. Det fanns många trädgårdsmästare som skickade sina varor med båten. Nötkreaturen bands i fören. Jag åkte med ångbåten till Stockholm ett par gånger och sålde honung. En gång hade jag med mig 6 transportflaskor med 72 kilo honung i varje.

Vi fick mycket honung på den tiden. Man odlade mycket vitklöver då, det gör man ju inte nu. Vitklövern ger inte så bra som rödklövern. Det var mycket honung i vitklövern och den kommer bina åt. I rödklövern kommer inte bina åt att suga, dom har för korta sugrör. Det är för långa pipor på rödklövern. Dom där extrainkomsterna som farsan hade av biodlingen och jagandet de gjorde att han tog upp sig så pass mycket att han köpte en liten gård i Ljung i Vårfrukyrka.

Där var det meningen att vi skulle bo. Jag skulle gifta mig och vi skulle flytta dit. Vi skulle bo tillsammans med farsan. Det var två rum och kök i kåken, loge och ladugård. Logen var så dålig att den måste byggas ny. Vi flyttade dit också men min gumma trivdes inte alls, hon ville till staden igen. Hon satt och grät på dagarna och till sist blev det alldeles omöjligt så vi flyttade tillbaka till Enköping igen. Vi hade flyttat dit bisamhällena så jag måste köra tillbaka allting igen. Vi hade häst och ko och gris och höns och kaniner. Det blev ingenting av med att bli bonde. Vi kom till staden igen. Ont om jobb var det då också. Jag var inte fullärd murare då, men jag fick jobb när jag kom tillbaka till Enköping, på sommaren åtminstone. På vintern var det hur dåligt som helst. Vi hade det knapert men då jobbade hon istället. Hon åtog sig tvättning och skurning. Det var inte så mycket betalt men vi hade så att vi klarade oss. Billig hyra var det men herregud ett sådant husrum det var. Det var så dåligt så det var inte klokt. Det var massor med råttor. Jag satt och sköt råttor när jag inte hade någonting annat att göra.

1921 var det så dåligt att jag kom i nödhjälpsarbete. Då höll dom på att schakta bort där Hejarsmide är nu. Vi skulle schakta bort en klint som var där. Vi hade tippvagnar och körde med. Det sluttade så det gick lätt. Man stod på vagnen och hade en planka att trampa på som broms. Jag fick en krona i timmen då. Det var storslaget. När jag började på byggena fick jag bara 35 öre i timmen. Det var så eftersom det var så ont om jobb. Samma år gick jag och stängde gärdesgårdar och klöv gärdsel. Då råkade jag få en tråd i ögat så att halva ögonpärlan är borta på ena ögat. Det var när jag skulle klippa av en tråd som den fjädrade och slog

rakt in i ögat. På det ögat ser jag så dåligt att jag inte känner igen en person på håll och jag kan inte läsa med det ögat. Jag har bara ett öga och det fick jag klara mig med som murare i många år ända till jag blev pensionerad. Innan olyckan använde jag det högra ögat att kika med när jag lodade men sedan fick jag lära om och ta det vänstra istället. Det gick det med när man blev van.

Mormor blev änka redan som ung. Hennes man var bara 35 när han dog. Han var slöjdare på Nykvarns gård. När han dog blev mormor ensam med 5 små brn. Hon fick gå och arbeta på Nykvarns gård. Hon började 5 på morgonen och slutade 8 på kvällen och hade 25 öre om dagen. Det var tider det. Det var någon gång vid mitten av 1800-talet. Mormor var född 1828. Ungarna var hungriga och sade: "Mamma, jag är så hungrig." "Drick vatten." Det var det enda som hon hade att bjuda på ibland. Hon hade husrum och så fick hon något stök att bränna. På söndagarna tog hon en påse och gick från den ena bondgården till den andra och tiggde, en fläskbit här och en brödbit där. Det var enda möjligheten för henne att överleva. Hon hade ju fem barn som var hungriga jämt. Ett av barnen dog rätt ung så det var fyra kvar. Min mor fick försörja sig själv från 8 års ålder. Hon fick bli barnpiga hos en bonde. Hon skulle inte bara se efter barnen utan hon fick göra alla möjliga sysslor tillika. Dom körde hårt med henne. Hon fick inte gå i skolan mer än en och en halv termin. Det var allt hon fick gå. Hon lärde sig aldrig skriva. Däremot var hon duktig att läsa, fastän hon inte fick så mycket undervisning. Sitt namn kunde hon knappast skriva läsligt. Hon hette Anna Matilda och min far hette Johan Fredrik. Min farfar kommer jag inte ihåg, jag var bara tre år när han dog. Han var också soldat och hette Plan, i Tillinge. Han var tröskverksbyggare också och for omkring hela nejden och byggde vandringsströskverk när dom kom. Tidigare tröskade man med slaga. Jag har själv tröskat med slaga. Farsan byggde en loge med logkista. Det var så att vi kunde tröska på plank som vi lade ut. Då skulle vi slå i takt. När det var klart på ena sidan vände man på det hela och så slog man igen.

Min far hade två bröder. Den ena hette Söderberg och så var det Strand. Strand var också soldat men inte Söderberg. Han bodde i Vallby. Plan hette min farfar. Sönerna hade olika namn, dom tog namn efter ställena. Strand var soldat i Enhälga, Villberga. Det ligger ett stycke utanför Grillby. Han var inte soldat så länge som min far. Han

lyckades få tag på en liten gård. Alla bröderna var biodlare och jägare. På så sätt så fick dom väl ihop en slant.

Plan var min fars namn när han tog värving till soldat en gång. Men man ska ju ta namn efter ställena. Då fick han namn efter Kroklösa i Tillinge. Det blev Krook det. Men sedan blev det ändring på det där så han kom till Vappa istället. Då sade Jacobsson som ägde Vappa:

– Då får du byta namn och kalla dig för Vapplin istället.

– Nej fan heller, sade farsan, det vill jag inte vara med om. Har jag fått ett namn så får det räcka.

Så det blev ju Krook.

På morgonen gick han upp i dagningen då kunde han gå till Mälby skog och jaga sedan gick han i dagsverket och jobbade på gården. På kvällen tog han samma tur igen. När han var ute och exercera bar han ränselarna åt studentbeväringarna. Dom var ju lite klena av sig. Han bar ändå upp till tre ränsel och han fick en krona per styck för att han bar dom. Dom vägde 18 kilo styck när dom var fullpackade men det var dom ju inte alltid.

Jag skrattade en gång när han kom hem från övningen:

– Tänk att vi fick en ny löjtnant och herregud han hade "sesselben".

– Hade han sesselben? Menar pappa att han hade ben som en sädesärta, så smala, sade jag.

– Ja oj, oj, oj. Så smala.

Han var väldigt vig och mjuk i ryggen. Om man lade en krona på golvet kunde han ställa sig bredbent över den och så kunde han bocka sig så djupt att han kunde suga åt sig kronan i munnen. Jag hade hört talas om det där så jag sade åt honom att det kan väl inte vara möjligt.

– Jo då, det är det visst det.

– Kan pappa göra det så jag får se det.

Då gjorde han det inne på köksgolvet.

Befälen tyckte att det var så intressant så dom satsade en krona var på honom ibland och då gjorde han det där.

Han blev aldrig befördrad till korpral. Vall däremot, han var sjukvårdskorpral. Han skulle vara lite kunnig i sjukvård, men det var nog inte så mycket med det. Svärd hade en dotter som var åtta år, hon fick difteri och eftersom Vall var sjukvårdare skulle han vara förståndig och titta vad det var för fel på henne. Då sade han att det där är bara halsfluss, det är ingen fara. Då var det difteri. Hon blev sämre sedan

och då måste dom åka till sjukhuset. Hon kom in på epidemisjukhuset och dog där. Hade hon bara kommit några dagar tidigare så hade dom kunnat rädda henne. Tack vare Vall, som var så förständig, gick det så där.

Soldaterna fick en del av sin lön in natura. Dom fick 2 famnar (3-alnars) ved. Det var inte kubik på den tiden. En famn var tre alnar och en aln var sextio centimeter. Farsan fick två tre-alnars-famnar. Så fick han ett lass halm men han fick aldrig säd. Han hade nästan ett tunnland jord som hörde till torpet. Där sådde han säd och rovor till korna och potatis förstås. För det mesta sådde han havre det är möjligt att han sådde råg också men det kommer jag inte riktigt ihåg. Han odlade upp tre åkrar själv också. Sedan kom dragonen underfund med att han hade för lite jord, då sade Jacobsson som ägde Vappa till farsan:

– Då får han ta två åkrar av dig.

– Dom som jag har haft sådant sjå med. Jag har varit uppe klockan tre på morgnarna och borrat och sprängt sten och odlat upp dom. Ska ni ta dom? Ni kan väl ta av er egen jord.

– Nej det passar så bra för dom ligger nära Valls andra åker.

Då fick Vall två åkrar av farsan så han hade bara en åker kvar och det var den sämsta för den låg emot en björkbacke. Då hade han kostat på så mycket arbete med att odla upp det där. Det var bara stenrösen på en del ställen. Han sprängde sten. Han var ju stensprängare han. Han var "förexten" allting. Han sprängde sten på herrgården också. Åkrarna skulle vara stenfria. Det var mycket sten där. Borrade gjorde han också. Han hade två öre för varje tum. När jag var ledig satt jag och höll i borren. Det gick fortare när han kunde slå med bägge händerna. Han kunde tjäna ända upp till tre kronor per dag på att borra sten. Dom andra var avundsjuka.

När jag flyttade till staden så bodde jag först på Eriksgatan 34. Där var det fullt med vägglöss. Det "klåda" över hela kroppen. Gick man upp och tände lampan på natten var det fullt med vägglössungar på lakanet. Det var som om man skulle ha strött morotsfrö i sängen. Det där fick man dras med. Vi köpte allt möjligt som opptänkas kunde och försökte utrota dom, men det gick inte. Sedan fick jag tag på ett husrum på Kryddgårdsgatan, på Kryddgård'n som vi kallar det. Då tog vi dit piskmakaren, han var piskmakare, senare blev han polis här i Enkö-

Bild 4. Kyrkogatan i Enköping. Foto A. Schagerström 1920. Upplandsmuseet.

ping. Han gick och rökte med cyanväte. Då tog dom ju slut. Han gick in och rökte men hade aldrig någon mask på sig, han höll andan. Det var riskabelt men han klarade sig. När vi byggde till fattighuset då var han där och rökte med cyanväte. Jag stod där och putsade på ett ställe. Han gick in oskyddad.

– Inte kan väl Karlsson gå in oskyddad?

– Jag håller andan.

Dom påstod att när han öppnade fönstret på vinden var det några fåglar som satt på tråden som var till "elektriska" och dom ramlade ner, döda. Det såg inte jag men dom påstod det. Men Karlsson han klarade sig. Han rökte åt mig där vi bodde och sedan var vi fria från löss. Lössen satt bakom tavlor och annat som hängde på väggarna men döda var dom. Alldeles blekgula. Dog gjorde dom. Det måste ha varit farligt för människan också.

Det fanns många som reste runt på landsbygden förr. Vi har en som lever än idag. Han bor däruppe i Fanna mosse. Han heter visst Anders-

Bild 5. Kungsgatan i Enköping mot sydväst. Foto A. Schagerström 1925. Upplandsmuseum.

son men han kallas för "var-åttonde-dag." Han är väl 92 eller 93 nu. Han var en sådan där gårdfarihandlare och drog på så länge han orkade. Han hade en cykel med unika på. Han sålde lite kängremmar och tvålar och sådant där. Lite korta varor som man brukar säga. Han kom precis en gång i veckan till varje familj ute på landet. Därför fick han heta "var-åttonde-dag". Det får han heta än idag.

En annan hette Stenman. Han hade knypte han. Ett stort blått tygstycke. Det där bredde han ut på köksgolvet och lade upp alla varorna på. Han var till oss många gånger. Han var soldat på den tiden min far var soldat. Han blev fjärsman i Tillinge senare. Han kom och travade upp alla sakerna. När affärerna var avslutade knöt han ihop det där igen och gick med knytet över axeln.

Det fanns många original i Enköping också. Carlsén hette en. Han var en konstig prick. Han var inte någon handlare precis. En första maj kom han med ett bord och en litersbutelj. Han ställde upp bordet bredvid kandelabern, den som står på Munksundet nu, den stod på

stora Torget då. Han satte sig på kantstenen som gick runt kandelabern nedtill och ställde litern på bordet. Det var bara vatten i flaskan. Så satt han en stund och skrev "Idag är det första maj" på bordet. Efter en stund kom polisen och fick se honom. Dom tog både bord, liter och Carlsén med sig upp till polisstationen. Carlsén tyckte att det var roligt att spela polisen spratt.

En annan gång kom han in på polisstationen och sa:

- Det var väldigt vad mycket främmande ni har idag.
- Vi har inget främmande sade poliserna.
- Men det står ju så många galoscher i farstun.

Då gick dom ut för att se efter. Då hade han varit på slakteriet och fått en massa svinklövar. Dom stod par om par i korridoren. Poliser brukas kallas för grisar.

En gång var det slädparti till Litslena gästgivaregård. Där serverade dom brännvin, det var på den tiden då det var fritt att bränna. Noblesen i staden, handlare och lite mera kapitalstarka personer, dom anordnade en sådan där slädutflykt till värdshuset i Litslena. Dom hade slädnät som hängde från hästarna och ner mot slädarna och en massa bjällror och pinglor. Dom körde i rad. Bredvid Godtemplarlokalen stod Carlsén på lur med häst och dyngsläde. Han hade tagit några gamla säckar och klippt hål i och lagt det som ett sådant där slädnät. Så hade han en barskinnspläs med ludden innåt och huden ut på sig och när det blev en lucka i ledet av hästar och slädar föll han in där och följde med till gästgivaregården. Vad skulle dom göra åt det? När dom andra gick in så följde Carlsén med men han tog inte av sig pälsen utan den hade han på sig. Han tog in förtäring som dom andra. Han föll in i ledet när det bar av hemåt igen. Dom sade att det var en som inte blivit bjuden på slädpartiet som hade inbillat Carlsén att göra så där.

Ja, det fanns många original här i staden. Bolm-Kalle hette en och Sill-Ville hette en annan. Man får ju namn efter det man utger sig för. Det fick Bolm-Kalle också. Bolm innebar att han överdrev och ljög om allting. Det var en som kallades för Destillatorn också. Han jobbade på brännvinsmagasinet. Brännvinet fick dom sig tillsänt 95-procentigt. Sedan skulle det spädas med destillerat vatten. Det kallades för destillation det. Han hade det där arbetet ett tag, men sedan hade han renhållningen här i staden i många herrans år. Han var full jämt när han gick och sopade gatan på lördagarna. Poliserna kunde inte ge sig till att ta

Bild 6. Hamnen i Enköping med garveriet på Munksundet. Foto A. Schagerström 1925. Upplandsmuseet.

opp honom heller, för han skulle göra nytta. Han skulle sopa gatan. Sta'n hade en del gator att sopa. Annars fick varje gårdsägare sopa utanför sitt hus. Jag har också gått och sopat. När jag var ung och vi var nygifta. 1918 var det ont om jobb. Det fanns inte arbete att få tag i på något vis. Jag var ju murare och hade hela vintrarna lediga. Vi hade inte jobb mer än möjligen från maj månad och till oktober, kanske en bit in i november. Sedan fick vi gå arbetslösa hela vintern. Så hade murarna det förr. Vi var sju murare i staden i många, många år. Vi fick gå lediga hela vintrarna. Då fick man jobba med det som fanns. Dom annonserade i Enköpings-Posten att dom ville ha en renhållningsarbetare. Enköpings-Posten ägde ända från Kekonius till stadshotellet. Jag gick dit och fick jobbet. Det var 30 kronor i månadslön. Jag sopade gatan där i 3 1/2 år. Det var kullersten överallt då och hästskiten fastnade mellan stenarna. Den fick man peta upp.

Annars kunde man få extrajobb på vintern med att ta emot is också. Det var många som hade isstackar på gårdarna inne i staden, dom som var gårdsägare. Kylskåp på den tiden det var skåp som såg ut som komoder och inne i dom där så var det ett fack där man skulle lägga krossad is sedan kunde man lägga varorna i den där temperaturen eller vad den kallades. Det var en som hette Söderkvist han hade sådan där ismottagning. Det fanns på några ställen i staden men det var inte jobb mer än ett par dagar eller en vecka kanske. En krona i timmen kunde man få. Dom tog upp isen ute vid Bredsand, där ute på fjärden. Dom sågade isen för hand. På sista tiden hade dom en maskin som sågade. Jag var aldrig med och tog upp is. Jag tog emot den när den kom till staden. Det var bönder som körde från Bredsand och in till Enköping. Dom lejde bönder som körde in till staden. Dom hade två stockar som det var piggas i som stod upp. På piggarna lade dom isen. Den kunde vara en meter i fyrkant. Dom lade flera isstycken i rad och så körde dom in till Enköping. Det var en hel massa bönder som körde is från Bredsand, vartefter dom tog upp. Det gick åt mest på bryggeriet och mejeriet. På den här tiden fick dom ta grus i åsen som var där lasarettet ligger nu. Det fanns en väldigt hög grusås där och där fick dom ta fritt. Det var långa rader med sådana där vagnar med dyngskott på, en avlång låda som dom vanligen körde dynga i. Nu körde dom grus istället. Dom tog bort hela den där åsen. En man omkom där. På vintern när det var tjäle grävde dom sig under, undan för undan och får dom inte ner locket så kan det ju komma av sig själv, det gjorde det en gång.

Det fanns många tegelbruk på den tiden. Det fanns ett litet på Vappa och så fanns det ett vid Nynäs. Det var tegelbruk på många ställen. Nu är det inte många kvar. Till Haga tegelbruk hade dom en kanal som gick upp och i den gick det upp prämar och lastade tegel. Det var ringugnar då. Dom har nya flamugnarna har inte funnits så länge. Det fanns många torp på Haga, jag var bekant med dom flesta torparungarna. Det var Uggelbo och det var lilla Måttan och stora Måttan. Det var Henrikslund och Lötbo och Vasabo och en massa torp. I Vappa var det Nederbo och Fyrkanten. I Nederbo var det två torpare och på Fyrkanten skulle det vara fyra torpare, i samma kåk. På den tiden var det inte rum och kök utan det var bara ett kök i kåkarna. Det var inte förrän fackföreningarna kom som det blev krav på rum och kök.

Det var många smålänningar som jobbade på Haga tegelbruk. Det var inte öppet mer än från och med maj månad till oktober. Det var bara i drift den korta säsongen. Då var det många smålänningar som åkte hit för att jobba den tiden annars var det bosatta också naturligtvis.

Jag bor granne med en som jobbade som brännstenskjutare på Haga tegelbruk i många år, han går dubbel nu, han kan inte gå ordentligt. Han som var en så kraftig karl. Brännstenskjutaren skulle köra ut det färdigbrända teglet ur ugnen. Det stod som en sky med tegeldamm när dom öppnade ugnen. Dom eldade ovanpå i ringugnarna. Det var en lucka här och en lucka där som dom öste ner stybb i. Teglet var travat i kors undan för undan nere i ugnen. Det tegel som låg närmast blev förstört. Det kunde inte användas att mura med. Brännstenskjutarna gick ovanpå ugnen och matade i stybb och sedan skulle dom skjuta ut teglet när det var klart. Då låg det vanligen en präm i kanalen, ibland flera prämar på en gång. Då skulle dom in i ugnarna och bära ut teglet och det var så varmt så man kunde bränna sig på stenarna. Dom hade en tumlapp och en handlapp och tog två stenar i taget. Teglet gick i en ränna rätt ner i prämen. På senhösten kunde det bli kallt och då skulle dom gå från värmen inne i ugnen och ut i kylan. Det stod som en rök om dom. Kläderna var så genomblöta att man kunde vrida ur dem. Det var dom som pressade teglet också och arbetade leran. Från början blandades leran med sand, i den gamla sortens tegel det var tolv-tums-tegel. Det var sex gånger tolv tum och tre tum tjockt och vägde fem och ett halvt kilo styck. Sådant tegel har jag plockat några miljoner. Inte var det någonting att ta om med mina långa fingrar men hade man små händer så kunde det vara svårt att grepa om dom där stora tegelstenarna.

När jag började på byggena så fick jag bära tegel och bruk. Bruk bars i ämbar då. Först travade man fem stenar ovanpå varandra sedan lade man två så kallade axelstenar och så fem stenar till ovanpå det. Sedan hade man en kätting eller ett rep under traven av tegelstenar. Axelstenarna vilade mot axlarna och repet låg i kors i nacken och över axlarna. Sedan höll man emot med händerna en hand i varje repända. På det viset bar man upp bördan. Sedan gick man, ledig och lös, med det där på ryggen och stjälppte av det åt sidan. 12 sten i taget det var 67 kilo. En del tippade över och slog sönder teglet. Man måste huka sig lite grann och så ska man lägga det på sidan då lägger sig bördan direkt och det

behöver inte gå sönder en enda sten om så är. En del kunde aldrig lära sig det där. Det var inget vackert tegel på den tiden. Tungt jobb var det också. Så skulle man gå på smala landgångar och i smala trappor som det knappast gick att mötas i. Upp gick man sakta och masade men ner gick det fortare då rasade man nästan. Det ordnades ackord också. Det var inga fasta prislistor när jag började utan det kom man överens om. Man kunde få 3 kronor för tusen tegel men då skulle man bära upp bruk också. Det första bygget jag var med på det var Kungsgatan där järnhandeln ligger i dag. Först drog jag pålkranen tillsammans med tre andra. Då drog man pålkranen för hand. Fyra man drog och en ryckte utav. Man drog upp en stor klump högst upp i kran och när den var högst upp så ryckte man undan en spärr och då rasade den där klumpen ner och slog till pålen. Det var träpålar. Det var långtråkigt göra att stå och dra den där pålkran. En hel vinter stod jag där och drog. Sedan blev jag hantlangare och jag var intresserad av att lära mig och att hjälpa till så jag köpte en egen slev. När jag burit upp tegel av helsike och baljorna var fulla med bruk då hjälpte jag till och murade. Så småningom började jag som lärling. Tre års lärotid var det då. Det var inte några lärlingskolor då inte. Lärling blev man genom att komma in i ett lag och då fick dom andra murarna köra med en bäst dom ville. Gjorde man något fel så fick man fan för det och gjorde man inte tillräckligt bra arbete så blev man undervisad att så fick man fan inte göra, då fick man skällning för det.

Jag var anställd hos en byggmästare men dom hade inte jobb så att det räckte jämnt. Då fick man försöka få tag i andra byggmästare. Ett år var jag i Stockholm. Vi byggde ett hus som låg på Hantverkargatan, ett stort hus. Där jobbade jag hela sommaren ända till sena hösten. Sedan fick jag sparken. På slutet var det bara ett fåtal kvar.

I Uppsala var jag också en tid, på lasarettbygget där, stora lasarettet. Där var jag bara med på putsen. Jag kom dit på försommaren och var kvar till november. Då var det nästan färdigt. Annars har jag inte legat ute annat än på landet. Jag murade skorstensstockar, bakugnar och tegelkakelugnar har jag också murat. Det var vanligt förr med tegelkakelugnar i simplare hem. Inte bara i statkåkarna. Torparna och "egnahemmarna" hade ofta tegelkakelugnar. Dom hade inte råd att bygga i kakel utan då murade man en med kantstående tegel och med kanaler och putsade den.

Sedan låg jag ute vid gårdarna runt omkring också. Då fick man ju maten vanligen men ibland fick man inte det utan bara husrum. På en del ställen var det dålig mat. Bara salt, saltet direkt tyckte man och saltvatten till efterrätt. Det var så salt allting så. Det skulle gå så lite åt som möjligt. Bönderna lade in en gris i saltlake sedan fick den ligga i två år. Då först fick den användas. Då var den riktigt genomsaltad. När man stekte fläsket så blev det som ett rimfrostlager ovanpå.

— — —

Midsommarafton (1914) kommer jag mycket väl ihåg. Då var det yrväder, snöväder. Vi stod och sladdade en liten gubbe som hette Lindvall och jag. Rätt vad det var så kom det en sådan där snödämp så vi kröp ner bakom oxarna. Efter en stund sade Lindvall:

– Man kan väl inte för fan bli våt längre än till skinnet. Faen, vi kör.

Så jag måste upp och sladda då fast snön yrde om örönen. Det blev väldigt kallt också, jag kommer ihåg att jag hade en sådan där stoppväst på mig.

— — —

Min mormor skulle liksom anses som en klok gumma. Hon var åtminstone vidskeplig så det räckte till. Hade man ont någonstans och jämrade sig om man var förkyld eller vad det kunde vara. Då var det bäst att dra täcket över huvudet. Då skulle hon slå ner över en som det kallades. Då smälte hon bly i en panna och när blyet var smält så det var flytande då tog hon ett handfat med vatten och hällde det där heta blyet i vattnet. Det smällde som ett skott. Det bildade ju alla möjliga former och då skulle hon tyda dom.

– Ja, där är hon, den där häxan som har satt sjukdomen på dig. Så där ser hon ut.

– Jag tycker inte att jag ser någonting jag, sade jag.

– Jodå, där ser du ansiktet och där ligger du och har plågor.

Det där var ju dumheter men sådant där fick man henne aldrig att sluta med. Så länge hon orkade så skulle hon slå ner. Sedan ärvde morsan dom där konsterna. Det fanns andra sätt också att ta reda på vilken sjukdom man hade och hur man kunde bota den. Man skulle skrapa lite på en kopparslant, man skulle ta lite hår och man skulle ta en liten bit av skjortan och lägga alltihop i vatten, pengarna också. Sedan skulle man läsa någon formel och kasta ut vattnet över vänster axel. Den

där formeln fick jag aldrig reda på men jag gick och plockade upp 1-öringarna och 2-öringarna efteråt.

I Enköping fanns det kloka gummor. Det bodde en i Fanna och hon skulle vara enastående bra. Vi hade en doktor som hette Salvén i Enköping. Han hade eksem på händerna och det fick han inte bot för fastän han var läkare. Dom påstod att han gick till den där kloka gumman i Fanna och att han blev bra. Det fanns en annan läkare i Enköping som hette Flodéus. Han var väldigt styv på bröstsjukdomar. Hostade man så var det bara att gå dit och få hostmedicin så blev man bra meddetsamma. Det hjälpte ju inte att slå ner när man var förkyld och hostade. Det tar ju sin tid och gick det inte över så var det Floderus man gick till och så blev man bra meddetsamma.

Han var svåger med en djurläkare som hette Edling. Dom kom i tvist en gång.

– Det är samma sak att sköta en människa som ett djur, sade Edling. Det kan inte vara så stor konst.

– Det ska du inte säga sade Floderus, det är stor skillnad.

– Det tror jag inte, sade Edling. Det går nog på ett ut.

Så en gång blev Edling sjuk och hans fru ringde efter Floderus och han kom dit.

– Vad är det för fel på dig?

– Jag har så ont i magen sade Edling.

Flodéus kände på magen och så vände han sig till fru Edling och sade:

– Ta en halmtapp och gnid honom på magen med och hjälper inte det så slå ihjäl honom.

Flodéus hade alltid en sjöskumspipa och rökte i och så hade han en cigar stod på ända i den där pipan. Han haltade lite grann för han hade mist en stortå en gång. Han var väldigt kvick och humoristisk.

Den medicinen som Flodéus ordinerade var det ingen annan läkare som skrev ut. Det var en liten flaska och alldeles vitt, som vatten. Jag var dit och fick sådan där hostmedicin en gång. När jag kom hem så tog jag en tesked och hostan var som bortblåst. Tidigare hade jag inte sovit på nätterna för jag bara hostade. Han var väldigt styv, Flodéus. På den tiden fick man behålla receptet det var en annan som tog med sig det där receptet till stadsläkaren en gång senare när Flodéus var död.

– Sådan här medicin vill jag att doktorn skriver ut. Den är bra för man slutar att hosta av den.

– Jag vet det, sade läkaren, men den är giftig så jag skriver ut mildare saker.

Så det gick inte, men Flodéus han skrev ut det där.

— — —
Det var en del fruntimmer som gick och koppade också. Då hade dom ett instrument med en massa små knivar och dom körde man rätt in i huden så att det gick håll då rann det blod bra länge. Vanligen gjordes det där på armen eller låren där det var gott om kött. Det var ond blod som skulle bort. Det skulle bildas ny blod och bättre istället.

En del gamla trodde nog på det där men inte ungdomen. Farsan fick dom inte slå ner på, han tillät inte att dom gjorde det. Men jag var ju liten jag och kunde inte komma undan. När jag blev större då fick dom inte tag i mig för då sprang jag bort. Då hände det att dom passade på morgonen innan jag gick upp. Då smälte dom bly innan jag hade vaknat. Då hann jag inte undan. Men min mormor var inte någon trollpacka som anlätades av allmänheten. Det var bara inom familjen som hon slog ner.

— — —
En gång var det yrväder när jag skulle gå hem från skolan. Lötarna som jag brukade gå över i vanliga fall var igenyrda så jag måste gå vägen runt åt Vappa by och då blev det nästan en mil att gå. På en del ställen plogade man med oxar spända för en träplog. Två man hängde på där bak för att tynga ner och en satt frampå och körde. Han kunde ha en sten bredvid sig också för att tynga ner ytterligare. Det var plogning på den tiden. Vi slutade skolan klockan fyra, året om och på vintern är det ju nästan mörkt så dags. Min mamma funderade var i jösse namn jag kunde vara, att jag aldrig kom hem någon gång. Jag hade hög feber och var så uttröttad att jag satte mig för att vila i en sådan där hög balk som det blir vid sidan av vägen när man plogar snö. Som tur var så gick mamma ut till slut.

– Jag måste gå ut och titta, tänkte hon. Han kanske har fastnat i snön någonstans.

Då satt jag på en sådan där balk och höll på att somna av. Hade inte hon gått ut så har jag varit slut. Det var ganska nära för det går lätt att somna och sedan vaknar man inte mera. Efter det där fick jag lungin-

Bild 7. Hamnen i Enköping med de timrade hamnmagasinen. Foto Upplandsmuseet 1940talet.

flammation. Ett annat år gick jag inte stort mer än styvt en halv termin i skolan. Då fick jag sitta kvar ett år för det.

— — — —
Det var rysligt noga med att man skulle lära sig katekesen ordagrant. Annars hade jag lätt för att lära så jag läste sällan på en läxa men värst var det med katekesen den skulle man kunna som ett rinnande vatten som dom sade. Absolut ordagrant. Andra läxor, i historia och kristendom och annat det skulle man kunna berätta med egna ord så det var ganska lätt att lära sig. Men katekesen den tyckte jag inte om . . .

— — — —
Nere vid lasarettet framför det där huset som det har varit tändsticks-och brödfabrik i där var det oxbacke. Där köpte och sålde man kreatur. Farsan hade kor ibland som han inte tyckte om då gick han fram till Oxbacken och sålde dom där. Det fanns räck uppsatta; där var

det bara att binda korna eller hästarna eller vad det nu var. En kalv som var på väg så att den var rätt så stor. Dom sålde allt möjligt. Det stod brädkärror där också som dom hade smågrisar i.

Min far sprang vid fem-tiden på morgonen ibland in till stan och köpte en gris i en säck och bar den på ryggen eller i famnen hem. Han hann lagom kasta i sig lite mat och så iväg och jobba på herrgår'n. Klockan sju skulle han vara där. Det minns jag så väl. Det var många gånger som han kom hem med en gris. Vi köpte två grisar varje år och slaktade en till midsommar och en till jul. Vi sålde alltid den ena halvan. Vi fick ungefär 80 öre kilot för fläsket på den tiden.

Dom besiktigade grisköttet i en byrå som låg på Kyrkogatan. Man kontrollerade om det var trikiner i köttet. Dom använde förstoringsglas att titta med och fanns det inga trikiner så brände dom dit ett märke. Dom hade en kamin som det brann i och järn som dom stack in i kaminen och när dom stämplade så fräste det. Det var jag med om många gånger. Farsan gick dit och fick fläsket besiktigat. Så det blev en gris om året på det sättet. Det var inte så omväxlande med föda. Det var huvudsakligast självhushåll. Man åt tre gånger om dagen. När man köpte en fjärding ströming så blev det ströming och potatis tre gånger om dagen. Någon gång kunde det bli att man köpte köttfärs och gjorde köttbullar. Annars var det enahanda kost. Till jularna minns jag, då var det lutfisk som huvudmål och sedan så gjorde hon en mannagrynskaka och så var det sylt till den. Det var efterrätten det. Sedan var det inget mer. Då var det slut. Vi hade ett ljus på bordet tillika för det skulle vara lite högtidligt. Annars var det taklampa med fotogenbelysning. Jag har gått igenom tre sorters belysning. Fotogen, acetylen och så elektriska. I staden fanns det lykttändare på den tiden, det var en som hette Johanson.

Han gick och tände och släkte och fyllde på fotogen på lamporna efter hela gatorna. Det var inte så många kåkar då. Det var ju bara vad som idag är stadskärnan. Det andra var pepparrotland. Varena dugg var pepparrotland. På Korsängen var det fullt av tegar. Dom var inte mer än ett par meter breda och så var det ett smalt dike på varje sida. Dom var smala men långa. Över hela Korsängen var det tegar med ett litet skjul, ett litet uthus där dom kunde gå undan när det regnade. Där inne hade dom sina redskap och andra saker. Så var det låst med ett hänglås på utsidan. Jag räknade till ett 50-tal sådana där kurer en gång.

Det var dom som bodde i stan som hade land där. Jag bodde hos en som kallades för "Pepparrots-Lasse" eller "Is-Lasse". Han hade pepparrotsodling. På vintern tog han emot is. Sedan åkte dom till Stockholm och sålde vid Munkbron. Där var det alldeles fullt med stånd. Dom tog ångbåten. Den gick varje dag, Enköping I och Enköping II. Ettan gick den ena dagen och tvåan den andra. Under första världskriget var det en kolossal förtjänst på pepparrotsodlingen. "Pepparrots-Lasse" kom från Stockholm en gång, han hade varit där och sålt pepparrot.

– Oj, oj, oj, sade han. Jag blev rik på en gång. Det är inte klokt. Jag tycker nästan att det är syndapengar. Jag fick tolv kronor kilot för pepparrot.

Så där var det i flera år under första världskriget. Han var dit varje år och sålde pepparrot så han fick det bra ställt.

Det var ont om mat då och det var kort på allting. Det var ransonering på andra varor också förresten. Vi gifte oss 1918 och vi skulle ha brudtäcke. Då måste man lägga in om det hos kommissionen eller kristidskommissionen, vad det nu kallades. Då fick vi tyg till brudtäckten. Skulle man köpa tyg till en kostym så måste man ha kort till det. Allting var på kort och potatisen var också på kort. Allt. Jag hade grovt arbete då så jag gick till föreståndaren för kommissionen och sade att jag ville ha lite mera tilldelning.

– Ni har ju tilläggskort, sade han.

Ja men det räcker inte, sade jag.

– Nja ni får ett till då.

När det fick vara en tid så gick jag upp igen.

– Det räcker inte ändå, sade jag.

– Räcker det inte ändå? sade han. Ni har ju två tilläggskort.

– Ja, det har jag men det räcker inte.

– Äter ni så mycket?

– Ja, jag har ju ett grovt arbete, sade jag.

– Ja, ni får väl ett kort till då, sade han.

Och så fick jag ett till och då hade jag två brödkort och två tilläggs-kort.

Här i Enköping var det väl inte så farligt ont om mat i alla fall. Det var många som gick ut till bönderna runt ikring och köpte matvaror. Jag kände en bonde som berättade att folk kom ut och ville köpa och dom betalade bra sade han. Så jag hjälpte en del. Ett kilo smör kunde dom få

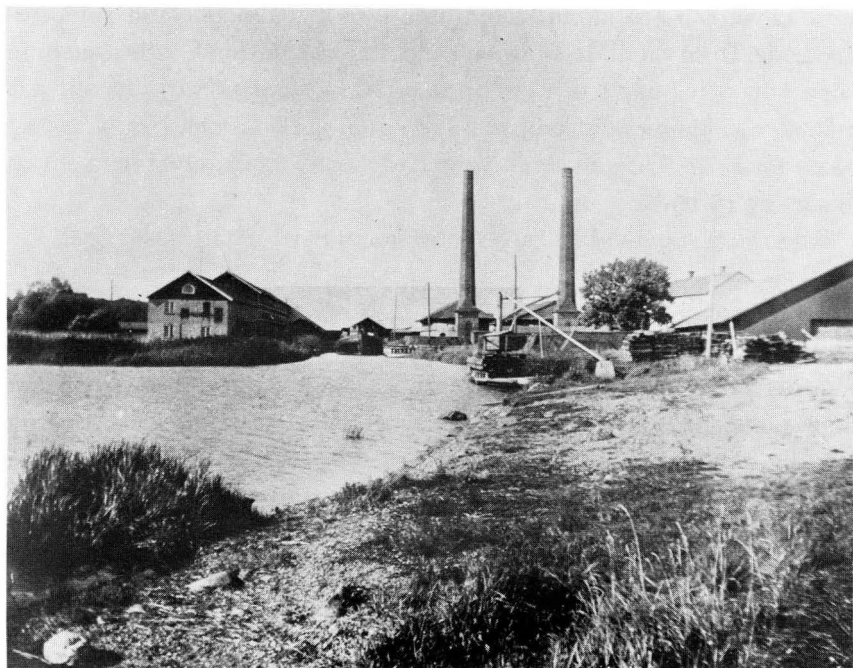

Bild 8. Haga tegelbruk nedanför Enköping. Foto A. Schagerström 1934. Upplandsmuseet.

ända upp till 30 kronor för och det var mycket pengar när det vanliga priset var 1,50.

En annan jag kände gjorde sig pengar på att sälja mjöl. Han hade en liten gård och gick och malde 10 säck. 100 kilo i varje säck; sedan var han ute en hel natt och sålde det där och tjänade många tusen kronor.

Det var väl ingen som svält i Enköping, vad jag vet. Men i andra städer var det väldigt ont om mat. Jag jobbade ute vid Hjulsta säteri ett tag.

Det var en mångmiljonär som köpte Hjulsta. Det var gammaldags då. Det var kakelugnar och han skulle göra om och lägga värmeledning. Det var ganska nytt på den tiden. Han var ägare till 13 miljoner påstod dom så han hade väl råd att kosta på. Han var en sådan där sågverksägare från Norrland och tjänade pengar på det. Han hade flera sågverk efter kusten. Då var det två gubbar som kom från Stockholm som fick jobb därute, två snickare. Dom var alldeles utsvultna direkt. Dom fick

bara kålrötter i Stockholm. Dom bara pinkade, för kålrötter var urin-drivande. Dom var alldeles utmagrade. Där vid gården kunde dom ju få köpa kött och potatis och annan mat. När dom fick vara där ett par månader så kände man knappast igen dom så tjocka och feta blev dom på en gång. Dom åt som ulvar. Dom hade varit i Stockholm i flera år och livnärt sig på rovor.

Det sköttes inget vidare ransoneringen under första världskriget.

— — —

Det var hungerdemonstration i Enköping också. Jag var med och tågade upp till livsmedelskommissionen. Vi hade en fana med oss och plakat som det stod "Vi hungrar" på. Dom tog emot oss och dom lovade att dom skulle göra vad dom kunde för att vi skulle få påökt på ransonerna och det blev ju påökat. Det var den fackliga samorganisationen som organiserade demonstrationen. Där har jag suttit med i styrelsen. Det var vi som organiserade 1:a majtågen också. Jag har aldrig burit fanan i första majtågen men däremot har jag varit ordningsman många gånger. Då gick man på sidan av tåget. Då gick vi till Folkets park.

— — —

När första världskriget bröt ut kommer jag så väl ihåg. Då jobbade jag på Lennartsnäs gård som ligger vid Kungsängen. Då fick vi reda på att kriget hade brutit ut. Det fanns ju varken radio eller teve då. Ångbåten lade till vid Lennartsnäs och jag brukade gå ner och köpa tidningen ibland. På det viset fick jag reda på att det var krig.

Då hade bondetåget varit strax innan på våren, kriget bröt ut i augusti. Det var Gusav den femte som var kung då och han talade till bönderna som var försvarsvänliga och sade att försvarsfrågan borde lösas meddetsamma. Kungen hade lite makt kvar då.

Det var en som blev beryktad för att han hade varit med i det där bondetåget. Han var träarbetare här i staden senare. Han var med i bondetåget. Han var bonde tidigare. Han fick aldrig heta någonting annat än "Bondetåget" så länge han levde. Han ville inte höra talas om bondetåget. Ibland pikade vi honom och sade "Hur var det med det där bondetåget?"

- Det var ingenting, sade han.
- Men kung Gustav den femte talade ju till er?
- Jojo, men jag hörde inte vad han sade.

Det där ville han inte höra talas om.

Vi hade en nykterhetsorden som hette Verdandi och dessutom var det Godtemplarna. Jag var med i båda. I Verdandi i elva år och i sju år var jag med i Godtemplarna. Samtidigt med att jag var med i Verdandi. Först var jag med i Blåbandsföreningen, men det tyckte jag inte om för det var lite halvreligiöst, så då gick jag över till Verdandi istället. Vi hade mycket trevligt i lokalen vid Brinkmans smedja. En av dom som var med i Verdandi var Matilda Johansson. Hon kallades för Enköpings Kata Dahlström. Hon bodde inne på gården vid Brinkmans smedja. Hon hade en lägenhet där en trappa upp på samma gård som Verdandi. Hon var sömmerska. Det var en styv gumma det. Hon var med i stadsfullmäktige.

Hon var en riktig Kata Dahlström. När hon sade någonting så fick borgarsamhället ganska svidande angrepp. Det var ungefär som när Hinke Berggren agiterade. Han höll föreläsningar på Folkets Hus. Det var så kallade arbetärföreläsningar, då gick man alltid dit. Hinke Berggren var här flera gånger. Det glömmet jag aldrig. Jag tycker att jag hör honom än idag. Han satte stämman så gäll ibland, speciellt när han slog ned på borgarklassen. Särskilt då. Efter, sedan han hade hållit föredraget och sablat ned alla möjliga rika personer, då höll han en litterär föreläsning. Mycket intressant. En styv talare var han. Men han hade ju inte behövt bli socialist, han hade rika föräldrar och hade det gott ställt precis som Hjalmar Branting. Han hade inte behövt bli socialist, tvärtom.

Matilda Johansson var med på alla möten i Verdandi och när vi hade utflykter på åsen, till ett ställe som kallades för Fåfången. Vi hade en stor kaffepanna och när det var fint väder så satt vi i gröngräset och drack kaffe. Då kunde hon stiga upp och hålla ett föredrag på sitt säregna sätt. Hon talade om socialismen och att man skulle organisera sig noga. Det var dåligt med organiserandet på den tiden. När jag var ung så fanns det ingen riktig organisation. Jag var med och bildade den socialdemokratiska ungdomsklubben i Åsunda. Sedan var jag med och agiterade också men det gick ju inte att komma in någonstans ute på landsbygden. Vi fick inte komma in och resonera med bönderna.

– Åt helvete med er, socialistdjävlar, det var det enda man fick höra.

Sedan gick dom in och stängde dörren. Dom var rädda för oss, det var som att sätta en eldbrand framför näsan på dom. Vi skulle ta deras gårdar, det var inte gott att agitera då inte. – Ni som inte vill göra ett

förbannade dugg. Ni vill ha våra gårdar. Ni vill ha utan att göra någonting, ni är lata.

Sådant där fick man höra. Det var inte gott att agitera då inte. Däremot försökte man organisera lantarbetarna men så länge jag var kvar på Vappa, till 1912, så var det ingen organisation. Men strax efter så organiserade dom sig i alla fall. Förbundet skickade ut ombud.

— — —

Det fanns en uppfinnare som hette J. P. Johansson här i Enköping. Det var han som grundade Bahco. Från början hette det Enköpings maskinfabrik och låg där nere vid ån. Det ligger fortfarande kvar där och är tillbyggt flera gånger. J. P. Johansson uppfunn skiftnyckeln och rörtången och en hel del annat. Dom var inte organiserade dom som arbetade där kommer jag ihåg. Det var en som hette Knut Svensson som fick sparken för att han var organiserad. Han blev dänmotad och fick prickat betyg. Efter det fick han inga jobb hos dom arbetsgivare som var organiserade. Om han skulle få jobb så var det på något litet företag som inte var organiserat i arbetsgivarnas organisation. Det var väl ett 50-tal anställda då när jag var yngre och sedan ökade det år från år. Sedan byggde dom i Fanna. Han köpte en tråkåk och byggde till däruppe. Den här Johansson började så småningom mura den ena kåken efter den andra. Och det gick så bra. Försäljningen steg. Och så tyckte han att det gick så storslaget att han skulle bygga en stor kåk åt sig. Då byggde han Fanna slott. Det tog knäcken på honom. Det blev för dyrt. Han blev i obestånd. Då ville han låna pengar. Då kom han i kontakt med den här B. A. Hjort och han var affärsmänniska och lånade väl så småningom ut pengar till Johansson. Då kallade dom företaget för B. A. Hjort `Compani. Det blev Bahco det. Johansson fick gå ifrån alltihop till sist. Hjort löste väl ut honom och det gick ju bra för honom sedan. Men Johansson han satte upp en ny liten verkstad som kallades för Triplexverkstaden och gjorde pendlar och lite småsaker som han hade uppfunnit.

Från allra första början så hade Johansson en smedja på stadslandet. Det var där som han började göra sina uppfinningar. Rörtånger och skiftnycklar och vad det var allt. Sedan började han bygga nere vid ån, Enköpings verkstäder. Då hade han kommit upp sig så han kunde skaffa pengar annars så var han ju en vanlig jobbare från början.

— — —

Annars var det inte så många industrier här precis. Det var tändsticksfabrik där nere där lasarettet ligger idag. Det fanns en del hantverkare men inga industrier. Gelbgjutare fanns det. Dom gjuter olika saker av någon slags legering av mässing och järn tror jag. Ljusstakar och en del andra småsaker. Det fanns två garverier i stan ett tag. Ett låg vid bron som går över ån, på Kungsgatan och det andra låg på Munksundet precis till vänster när man har gått över gångbron till Munksundet. Till höger var det färgeri och stamperi. Där färgade dom och stampade tyger. Jag var där en gång med morsan. Hon var dit med tyget som hon hade vävt och som hon sydde kostymerna av som farsan och jag har på den där bilden. Då var hon dit med det där tyget och skulle få det stampat. Dom luddade upp tyget på något sätt så att det fick en annan yta, sedan kan man färga det om man vill. Vi var ju fina i dom där kostymerna, tyckte vi, som skraddaren satt på köksbordet och sydde. Skraddarna vandrade omkring då och sydde åt folk som behövde. Det var en skraddare som hette Wallin som sydde våra kostymer.

Annars kunde man gå hem till skraddaren och beställa. Dom hade rum och kök och det var storslaget på den tiden när det fanns många som bara hade ett kök och inget rum. I mitt hem där var det bara ett kök, vi hade en liten kammare, men det var just ingenting. Den hade mamma som skafferi på vintern. Och ställde mjölkbunkarna där och skummade grädden. Det gällde att ha stora kopparbunkar att slå upp mjölken i, grädden lade sig ovanpå mjölken och så skummade hon grädden och kärnade smör själv. Sedan sålde hon smöret här i Enköping hos en handlare men han gav bara 1 krona kilot. Men sålde man på sjukhemmen så fick man 1,50. För det fick ju dom ge i butikerna naturligtvis. Dom köpte gärna smör på sjukhemmen. Doktor Westerlund hade flera sjukhem i Enköping på den tiden. Ägg sålde min mamma också på sjukhemmen. Där fick hon mer betalt. Det gick ju åt mycket där. Dom skulle ju ha mat till patienterna som sökte doktor Westerlund. Han hade sjukhem lite varstans i stan.

— — —

Jag murade en kåk åt garvaren en vinter och det var barmark hela den där vintern kommer jag ihåg. Han hade en dräng som var biografvaktmästare på den där bion som låg i Fanna där det är brädgård i dag. Där var det biograf och det var garvarens dräng som körde den där bion. Då sade han åt mig att jag kunde gå in på bion.

– Gå du bara in bakvägen i trappan där och kommer det någon så hälsa från mig.

Så gick jag på bio varenda kväll hela vintern. Gratis. Första gången jag såg på bio det var i Tillinge kyrka. Duken satt på läktaren och så hade dom apparaten i mittgången. Så vi fick sitta och titta uppåt då och "baklänges" var det också på sätt och vis. Det fladdrade och for. Det var inte ljud på den tiden. Det handlade om Jesu liv. Det var religiösa motiv förstås eftersom det var i kyrkan. Men det var en ganska ynkelig film kommer jag ihåg. Det var någon som reste omkring och visade film och det annonserades ut i tidningen.

Första gången jag hörde på grammofon det var i Tillinge skola. Det var också en kringresande som kom dit. Den där gubben ville ha 2 öre för varje elev som skulle höra och en del hade svårt att skaffa 2 öre. Det var pengar på den tiden. Men sedan fick vi höra på den där apparaten. "Du gamla du friska du fjällhöga nord . . ." tror jag var det första och sedan var det "Vårt land vårt land vårt fosterland . . .". Det var ganska klent. Det var knappast att man hörde orden eller nånting. Det väste och fräste om den där apparaten. Det lät ungefär som när man pratade i ett rör, det var hur otydligt som helst.

Det var en rulle som han satte fast en slags remsa på och så var det en tratt som var ganska smal och ur den kom ljudet. Tratten riktade han ut åt salen där vi satt. Då fick vi höra det där ynkliga pipet. Han hade några rullar som han spelade upp men det var inte många. Vi tyckte att det där var överkligt. Men det var också någonting enastående naturligtvis att en maskin kunde prata. Det var ju ett underverk. Det var likadant med dom första filmerna man såg. Det var fantastiskt med rörliga bilder.

Det var en som hette Karlkvist som började med Enköpingsbiografen. Det var riktigt skapligt. Då var det ju bra bilder och så var det en pianist som satt framför duken och spelade, honom såg man hela tiden.

I början var det bara Chaplin och en del andra korta filmer. Det fanns inga långfilmer i början utan det var bara Lehman och Chaplin och dom fladdrade och for. Sedan kom långfilmerna. Det var "Greven av Monte Cristo" och "Dom sju kulorna" eller vad dom hette. Man gick på fortsättningsfilm som gick i flera veckor. En gång i veckan och så fick man se fortsättningen nästa vecka. Dom körde vanligen två program i veckan. När Enköpingsbiografen hade kört en tid så fick den konkur-

rens. Då startade Sveabion på Sandgatan. Lokalen finns kvar än idag. Senare blev det flera biografer ändå. I Godtemplarlokalen var det en och så var det en urmakare som satte igång nere på Kryddgårdsgatan, en bio som kallades för Skandia. Då var det tre program i veckan ibland. Då var det första, andra och tredje plats. Tredje plats kostade 25 öre, andra plats kostade 35 öre och första plats kostade 50 öre. På den tiden gick jag ofta på bio. Men det fanns ingen elektricitet i stan utan dom måste ha en fotogenmotor som drev en dynamo så att dom fick ström på det sättet. Och pianisten han skulle sköta den där fotogenmotorn och rätt som han spelade där så blev det svart. Då blev det fel på fotogenmotorn och då måste han ut och greja det där. Sedan så dröjde det en stund så kom han in och föreställningen fortsatte. Ibland så kunde han inte greja felet.

– Nej, det går inte vi får ställa in föreställningen.

Då fick vi våra pengar tillbaka och fick komma igen en annan gång. Det var vanliga banker med sådan där lock som for upp när han reste sig. Som man skulle fälla ner när man satte sig. En gång var det en som fastnade med klänningen i en sådan där bänk, klänningen revs upp ända till midjan och det var ju ännu skojigare än föreställningen.

Under hela föreställningen så hörde man den där fotogenmotorn som stod utanför och tuffade. Det hördes igenom dörren när man satt i lokalen. Jag inbillade min far att gå på bio en gång. Men han fick inget sammanhang i filmen. Morsan däremot hon följde med på samma sätt som jag. Farsan gick aldrig på bio någon mera gång.

– Inte går jag på sådan där förbannade smörja, sade han. Det var ju bara gubbar som hoppade hit och dit.

Man kände på lukten när det var landsbor på bio. Det hände ibland att det kom in någon och satte sig framför som väl hade dåligt att byta med. Dom hade stövlar som dom gått i lagårn med och det luktade lagård lång väg om dom. Några som det luktade om också var dom som var på apotek. Det luktade medicin om dom. Det kändes på en gång när det kom en och satte sig i närheten. Men en lagårdskarl hade väl inga skor att byta med så han blankade väl upp dom stövlar han hade och gjorde dom rena, men lukten den satt kvar.

Jag bodde hos en som hette Arvid Karlsson när jag flyttade till stan. Han var den förste som hade bil i Enköping. Det var en lastbil som han satte säten på, på flaket. Och det var helgjutna ringar. Han körde själv.

Det var han som hade det första körkortet i Enköping. Han hade en som hette Bergström som körde det mesta. Han körde sällan själv senare. Han körde till Folkets park och till stationen och så där med den där bilen. Jag åkte med en gång när han körde mellan Torget och Folkets hus. Det kostade 25 öre att åka den biten och det klart att man skulle åka. Bergström var sällan nykter när han körde. Han var full nästan jämt. Jag minns en gång när en som hette Viktor Eriksson och jag skulle åka till Parken, då for han fram och tillbaka på vägen. Ibland var han på vägkanten och ibland var han uppe i skogskanten och vi var så rädda för vi trodde att han skulle köra ut på gårdet rätt vad det var. Men vi klarade oss så vi kom fram ända till ingången. Sedan tordes jag aldrig åka med honom någon mera gång. En annan gång kommer jag ihåg när vi gick från parken och var halvvägs uppe i Apotekarbacken på Kungsgatan då kom Bergström och när han kom mitt i backen så for ena hjulet av och kom rullande mot oss. Då var det en som hette Pettersen som tog hjulet och gick fram till Bergström med det.

– Har hjule dumpe åv?

Och Bergström tog hjulet och så fick vi hjälpas åt att hålla upp så att han kunde sätta på hjulet igen. Det var riktigt fina grejor. Föraren satt helt öppet och oskyddad. Det fanns ingen hytt på bilen. Sätet det var bara en plank och så en ribba som ryggestöd.

En gång körde han bort en lyktstolpe i ena hörnan av Torget. Det var acetylenbelysning och lyktstolpen låg på marken. Det var bara ett rör som stack upp ur marken. Han tog för tvär sväng. Det gjorde han ofta. Han körde på träen i parken också. Han var sällan nykter när han körde. Då gjorde inte det någonting, man fick ingenting för fylleri vid ratten. Det var den första bilen i Enköping det. Omkring 1912, 1913 någon gång. Men sedan blev det ännu värre för då köpte han två bilar till som det var helgjutna däck på och dom gick mellan stationen och staden stup i ett. Chauffören satt utan skydd och passagerarna satt under tak. Men chauffören han satt alldeles öppen och bar både vinter och sommar.

Sedan började taxibilarna så småningom, men dom här fosterfördrivarna dom var innan taxibilarna kom. Det var helgjutna däck och så var det stora hjulspår upp till stationen. Det såg ut som en landsväg upp till stationen då. Det var knöligt och man hoppade upp och ner. Och ingen luft i däcken. Det var ett elände. Man for hit och dit. Stationen

ligger ju en bit ifrån centrala Enköping och då var det inte bebyggt längs Drottninggatan som det är idag. När det skulle bli järnväg här i Enköping så gaddade befolkningen ihop sig och sade att dom inte ville ha stationshuset ligga så nära staden.

– Då får vi ingen lugn och ro alls menade dom.

Det skulle höras en hel del menade dom därför lade dom stationen en bit ifrån staden och där ligger den fortfarande.

— — —

1918 så gick spanska sjukan och både jag och min fru fick den. Jag låg först i en vecka och det värkte i varenda led och överallt i hela kroppen och huvudet höll på att sprängas. Det var en förskräcklig värk. Så småningom blev jag bättre och när jag började bli så pass bra att jag kunde gå uppe då blev hon fast. Så det blev likadant med henne, då fick jag springa och passa henne. Det var många kraftiga människor som dukade under först, konstigt nog. Det var många dödsfall. Den kom precis efter första världskriget, spanska sjukan.

— — —

Det var många som utvandrade till Amerika. Jag hade en släkting som åkte dit. Det var när guldruschen var i Kalifornien och Alaska på 1890-talet. Men han dog väl där, vi hörde aldrig av honom. Det var en som hette Bergström som jag jobbade ihop med som emigrerade och honom brevväxlade jag med. Han talade om det första bygget som han kom till, det var ett stort bygge och dom murade. Stenen kallades för "frontbrick" och bruket för "maurd." Det var svårt skrev han för dom lade stenen olika. Dom lade ut bruket i en sträng och så plockade dom dit stenarna och skulle skjuta dit stödfogen på en gång och det hade ju inte han varit med om. Så det gick dåligt i början. Men när det fick vara ett tag så kunde han lika bra. Men så en dag reste han på ryggen, för dom bara jobbade, stup i ett, han ville titta över hela bygget. Då kom det en förman fram och skrek och han fick följa med ner till ett sådant där kontor. Han fick ut sin avlöning för tiden han hade varit där och så fick han gå. Bara för att han rätade på ryggen och tittade sig omkring. Det gick inte det skulle gå i ett. Dom hade inga ackord, utan det var gott om verkare som gick och körde med dom. Men sedan gick han över gatan, det var ett annat bygge där och där fick han jobb igen. Men där tordes han inte räta på ryggen sade han. Men det var en helt annan ordning där, i Amerika, det var inte som att arbeta här. Det var ingen frihet,

utan det var slaveri direkt. Där kunde man inte ställa sig upp och resonera utan där skulle det gå i ett streck från morgon till kväll. Jag tror att han var i Chicago. Det var på 20-talet det där. För det var ju gott om jobb där då. Det var efter kriget. Dom byggde mycket då. Men jag hade aldrig en tanke på att utvandra.

Det var dåligt husrum där hos Arvid Karlsson. Det var byggt av lera och långhalm i ena ändan. Inte den ända där jag bodde, där var det timmer och jag bodde en trappa upp. I taket var det ett takfönster, en järnram med glas i och så var det ett järn att skjuta upp den med när man stekte någonting.

Det värsta var att det där fönstret läckte när det regnade. Vi låg båda två i en kökssoffa och när det regnade så stänkte det på mig för jag låg ytterst. Så jag hade alltid ett paraply bredvid sängen. Och råttorna sprang. Vi flyttade från landet under kriget och vi hade slaktat så vi hade en halv gris med oss till staden, så att vi skulle ha ett tag då, när det var kristid. Så hade vi en plåtburk, en sådan där hög en med skorpor i som hon hade bakat. Jag gjorde en bakugn där så hon gräddade bröd och skorpor som vi hade med oss in till staden. På morgonen skulle vi ha kaffe och då låg den ikull, den där plåtburken, och inte en enda skorpa var kvar. Alltihop var borta. Jag började undersöka det där och då var det hål i golvet. Vi hade en brödsäck med oss också, som vi hade det gräddade brödet i, hårt bröd. När vi skulle ta i säcken så började det hoppa inuti den. Det var råttor och dom hade dragit ut och skitat ner. Vi kunde inte använda någonting. Vi hade inte mycket nytta av det där vi hade släpat med oss. Råttorna åt upp det mesta.